

Dr DRAGOLJUB VUKČEVIĆ,
vanredni profesor

MARKSISTIČKO UČENJE O MESTU I ULOZI LIČNOG RADA U SOCIJALISTIČKOM DRUŠTVU

— nastavak iz prethodnog broja —

III

PREGLED OSNOVNIH STAVOVA OSTALIH MARKSISTIČKIH TEORETIČARA

1. Engels nije do kraja uspeo da dopuni sve praznine u marksističkoj nauci o socijalističkom preobražaju poljoprivrede i sela. Osim što je nedvosmisleno upozoravao socijaliste da ne pristupe eksproprijaciji sitnih seljaka, on nije do kraja formulisao pozitivan zadatak socijalističke revolucije u vezi sa poljoprivrednom proizvodnjom, već je ovaj zadatak samo naznačio. Njegova pozicija je, isto kao i Marksova, u odnosu na agrarne probleme uopšte, bila motivisana verovanjem i neizbežno iščezavanje sitnih zemljišnih poseda razvitkom velikih poljoprivrednih dobara. Ova ideja je predstavljala prilagođavanje zakonitosti koje regulišu razvoj industrije i na poljoprivredu. Zbog toga je bilo potrebno istraživati specifičnosti poljoprivredne proizvodnje kako u pogledu koncentracije kapitala i centralizacije svojine, tako i pitanje akumulacije, radne snage, krupne i sitne proizvodnje i druga pitanja.

Marksistički teoretičari su, prirodno nastavili istraživanja koja su započeli osnivači naučnog socijalizma, da bi ispunili praznine kod njihovih učitelja. Obogaćivanje marksističke nauke dovelo je do ublažavanja preciznog i krutog karaktera rešenja koja su Marks i Engels dali u »Komunističkom manifestu«: eksproprijacija od strane socijalističke države svih zemljišnih poseda i organizovanje zemljoradnje na industrijski način prema jednom širokom zajedničkom planu.

Među značajne marksističke teoretičare koji su se ovom problematikom bavili spada i Karl Kaucki. Razrađujući Engelsov stav Kaucki je isticao zadatak socijalista da eksproprišu samo veleposede, a da će se od socijalizacije izuzeti samo sitni posedi.¹

On je smatrao da će posle uspostavljanja socijalističkog društvenog poretka ekonomski razvoj dovesti u prvo vreme do »neutralizacije« sitnih zemljišnih vlasnika, a zatim će oni biti stimulisani da se sami odreknu svog položaja i svojine na zemlji. Odnosno, socijalistička država neće biti prinuđena da ekspropriše sitne seljačke posede, već da će to učiniti sam privredni razvoj. Nadovezujući se na tezu o neizbežnosti

¹ K. Kaucki: Načela socijalne demokratije (Erfrutski program), Beograd, 1923, str. X i XV.

poljoprivredne koncentracije, Kaucki je išao za tim da ublaži strogost rešenja koja su marksisti dali problemu podruštvljavanja poljoprivrede, pošto sitni posednici po njemu treba da budu pošteđeni eksproprijacije, bar za prvo vreme. Tu je u stvari dalje razvio istu Engelsonovu misao.

Iste ideje su razrađivali i drugi marksistički teoretičari među, koje spada G. Gatti. I on je smatrao da u socijalistički program treba uneti izvesne izmene, utoliko pre što je po njegovom mišljenju, Marks analizirajući agrarni problem imao pred očima Englesku, gde je već postojala velika koncentracija zemljišne svojine u rukama malog broja bogataša. Ovo je, bez sumnje, uticalo na Marksovo mišljenje i učinilo da on poveruje da će sitno vlasništvo, kao i sitna robna proizvodnja brzo iščeznuti.

Analizirajući stanje u Engleskoj, Gatti ističe da se u stvari nije radilo o kapitalističkoj koncentraciji zemljišne svojine. Ova koncentracija je tamo imala specifičan uzrok, i nestajanje sitne zemljišne svojine u Engleskoj, po njegovom mišljenju, bilo je posledica velike oscilacije i kolebanja tržišta. Povećanje tražnje određene robe, vune, izazivalo je novu orijentaciju u agrarnoj proizvodnji, što je dovelo do eliminisanja sitne kulture i razvoja velikih pašnjaka.²

Gatti se nije zadržao samo na tome, već je i precizirao svoj stav u odnosu na problem kako da se privatna svojina na zemlji pretvori u društvenu svojinu. Put je za to video u zemljoradničkom zadrugarstvu. On je predviđao da će sitna robna proizvodnja proći kroz tri uzastopne faze. Prva faza bi bila karakteristična po usvajanju nove tehnologije, manipulacija i trgovina bi bila zajednička, a proizvodilo bi se individualno. U drugoj fazi proizvodnja bi se obavljala zajednički, a u trećoj fazi došlo bi do zajedničke svojine i kolektivizma.

U periodu I Internacionale i posle njenog ukidanja, među značajne marksističke mislioce koji su se bavili agrarnim pitanjem i koji su zastupali marksističke stavove spadaju: Eccaruns, Libknecht, Bebel i drugi.

Eccarius je značajan posebno zbog toga što je polemisao s građanskim koncepcijama o svojini, a naročito o zemljišnoj svojini i karakteru sitnog zemljišnog poseda. Predmet njegove kritike bila je ekonomska teorija. J. S. Mila, koja je bila popularna šezdesetih godina prošlog veka.

Milova koncepcija o svojini svodila se na tvrđenje da je osnovni princip svojine obezbeđenje svega onoga što se proizvede svojim radom ili prikupi svojim odricanjem. I obrnuto, ovaj princip se ne može primeniti na ono što nije proizvod rada. Međutim, Mil je ovaj princip primenjivao i na zemljoradnike, jer, iako zemlja nije proizvod rada, ipak su proizvodi zemlje rezultat rada. Po Milu, zemlja kao instrument proizvodnje, mora se pripremiti za proizvodnju proizvoda koji na njoj rastu a to zahteva ulaganje rada. Plodovi ovog rada ne mogu se koristiti u jednom kratkom roku, nego tek posle duže vremena. Ako onaj koji ulaže svoj rad u obradu zemlje nema koristi nego proizvode ubira neko drugi, onda on neće da ulaže svoj rad, jer za to nije stimulisan. On je najsigurniji da će uživati plodove svoga rada, ako stalno raspolaže svo-

² Gatti Gerolams: *Le Socialisme et l'Agriculture*, Paris 1901.

jom zemljom. Prema toj koncepciji privatna svojina na zemlju je opravdana sve dotle dok je njen vlasnik ujedno i njen obrađivač itd. Njegova shvatanja o zemljišnoj svojini uglavnom se podudaraju sa prodonističkim shvatanjima.

Na Milovu postavku da je ljudski rad merilo koje treba da odredi stepen »svetosti« svojine, Eccarius je odgovorio suprotnom postavkom, tj. da ova postavka, ukoliko bi se prihvatila, mora obezbediti mogućnost da svaki čovek koji radi može da stekne svojinu na proizvode rada, a dobra volja i ekvivalent za rad postaju samo jadni izgovori. Jer, ako bi kapitalista radniku dao ekvivalent za rad on ne bi dobio profit.

Eccarius je naročito plastično okarakterisao sitni posed definicijom koja i danas ne gubi svoj značaj:

»Sitni seljački posed je poljoprivreda prošlosti. On pripada jednoj društvenoj formaciji i odgovara takvom stanju društva u kojem su potrebe ljudi svake pokrajine, svakog sela, čak svake porodice, bile podmirene vlastitom proizvodnjom. On pripada društvenom stanju, u kojem velika većina stanovništva biva takoreći povezana za zemlju a poljoprivreda skoro isključiva grana od koje se živi. Karakteristična razlika između sitnog seljaka koji sam obrađuje zemlju i krupnog kapitalističkog zakupnika je u tome što je proizvodnja hrane za vlastitu potrebu glavno zanimanje prvog, a proizvodnja za potrebe drugog glavni posao ovog poslednjeg. Krupna poljoprivredna proizvodnja proizvodi hranu za industrijsko stanovništvo a sitno seljačko gazdinstvo je proizvodi za seljaka samog«...

...Zemlja koja mora da izdržava takve gradove kao što su London, Liverpul, Mančester, nema mesta za ovakve šale. Seljak koji ne mora da brine za tržišne cene, isto će onako malo brinuti za gladna usta Londona, Liverpula i Mančestera, a dovod hrane bio bi ovisan od cene seljaka«.

Zaključak Eccariusova bio je da je sitni seljački posed politički, socijalno i ekonomski osuđen. On nigde nije pokazao i ne može se nigde pokazati kao pouzdan savremenik moderne industrije i društvenog poretka koji bi mogao ići ukorak sa njim.³

W. Libkneht je u svom radu »O zemljišnom pitanju« izneo niz zapažanja i ocena koje predstavljaju doprinos marksističkoj misli o agrarnim problemima.

Osnovno zapažanje Libknehta bilo je da se zemljišni odnosi razvijaju od sitnog ka krupnom posedu. Nestajanje sitnog poseda je ekonomska zakonitost razvoja, a zemljišna svojina kočnica daljeg razvoja proizvodnih snaga u poljoprivredi, pri čemu je razmatrao moguće puteve razvoja toga procesa. Po Libknehtu moguća su dva puta razvoja ka jednom višem nivou društvenih oblika svojine. Jedan je »mirni, nenasilan — reforma, a drugi put nasilan — revolucija«. Koji put će biti primenjen zavisi od klasnog karaktera države. Zastupajući mišljenje da sitne seljake ne treba tretirati kao krupne posjednike, on je isticao da oni ne mogu snositi nikakve posledice, jer nemaju nikakav uticaj na državu, i da su i njihovi interesi na strani proletarijata.

³ Opširnije o tome dr J. Rues: Eccariusova kritika teorije Johana Staurta Mila, Ekonomski anali, Beograd 1966., str. 20—29.

Za prilike u Engleskoj on je isticao da su sazreli uslovi za eksproprijaciju eksproprijatora. Međutim, složenije pitanje je metoda koji se mogu primeniti u Francuskoj i Nemačkoj. Ovde je seljak, iako ga ekonomski razvoj gura međ proletarijat, još uvek vezan za svoju »svojinu«, koja je često nominalna. Ovde bi akt eksproprijacije doveo do otpora velikog broja seljaka, i zbog toga treba izbegavati sve ono što bi diralo u interese sitnih seljaka, a treba izvoditi pouke iz istorije.

»... Umiruća parcela je ubila Drugu francusku republiku, nakon što je dva ljudska veka ranije mladalačka parcela, bogata iluzijama osnovala Prvu francusku republiku i pobedonosno je branila protiv monarhističke Evrope. Ovu poruku nam valja upamtiti«. ⁴

Bebel je slično Libknehtu u periodu posle Bazelskog kongresa 1869. godine razrađivao agrarno pitanje, polazeći s istih pozicija i ukazujući na specifičnosti sprovođenja agrarnog programa u svakoj zemlji posebno. Navodeći da stvari u Engleskoj stoje drukčije nego u Francuskoj a u Francuskoj drukčije nego u Nemačkoj, Bebel je ukazivao na potrebu prilagođavanja oblika promene različitim istorijskim uslovima koji u svakoj zemlji postoje. Kao i Libkneht, on je za Nemačku preporučivao drugi metod, drugačiji nego u Engleskoj a sličan rešenjima u Francuskoj. I on je u razvoju agrara video dva puta, jedan da se putem socijalističke države vlasnici zakonom potiskuju i drugi nasilni put, koji je kraći, a sastojao bi se od eksproprijacije i uklanjanja privatnih preduzimača jednim udarcem, svejedno kakvim sredstvima.

Izlaz iz krize, po Bebelu, zavisi od same klase kapitalista, a karakter krize biće određen načinom na koji će ona sredstva sile koja joj stoje na raspolaganju primenjivati. Ipak, Bebelove stavove možemo oceniti kao radikalnije, naročito što je podvlačio da se ne treba užasavati upotrebe sile, jer »istorija uči — kako Bebel kaže — da su se u sva vremena nove ideje po pravilu uvek afirmisale nasilnom borbom njihovih predstavnika sa braniocima minulog, i da su onda zastupnici novih ideja nastojali da zastupnike starih ideja što je moguće jače smrtno rane«.

2. Zakonitosti razvoja sitne robne proizvodnje u oblasti poljoprivrede naročito su bile predmet raznih revizionističkih teorija i protivstavova i pokušaja da se dokaže da postoje velike razlike u razvoju poljoprivrede i zanatstva. Usled toga je različita sudbina i položaj sitnih robnih proizvođača u poljoprivredi i zanatstvu. U tome se posebno istakao E. David, koji je naročito nastojao da dokaže da između seljaka, sitnih zanatlija i industrije postoje sličnosti, ali i značajne razlike. Po njegovim shvatanjima, socijalni položaj sitnog seljaka je jednako nezadovoljavajući kao i sitnog zanatlije i najamnog radnika u industriji, te da u tom pogledu ne postoje nikakve razlike. Međutim, u privrednom pogledu on pravi velike razlike između sitnog zanatlije i industrijskog radnika. Oblik proizvodnje u kojem zanatlija zarađuje svoj hleb vodi ga apsolutnoj propasti. Međutim, obliku proizvodnje u kome industrijski radnik zarađuje, predstoji budućnost. Slično shvatanje ima i u pogledu sitnog privatnog vlasnika zemlje. Sitno gazdinstvo po Davidu u poljo-

⁴ J. Rues: Ekonomsko-teorijska shvatanja u socijal demokratiji 1890—1914, Institut za ekonomska istraživanja Beograd 1973, str. 51.

privredi nije propadajući nego napredujući oblik proizvodnje, ne za sve ali ipak za veoma važne grane proizvodnje.⁵

Sporiji razvoj kapitalizma u poljoprivredi dao je povod za razvoj nemarksističke teorije u kojoj se polazi od, »stabilnosti« sitnog seljačkog gazdinstva i samim tim se ističe njegova prednost nad krupnim gazdinstvom. Ovakva shvatanja su naročito došla do izražaja i u radovima revizionista marksizma. E. Bernštajna. Naglašavajući *stabilnost* i prednost sitnog gazdinstva nad krupnim E. Bernštajn je pisao: »U poljoprivrednoj proizvodnji i ... svuda gde prevladava sitni i srednji proizvođač u odnosu na kapitalistu ... oni su u stanju osigurati svoj položaj.«⁶

Sve do pojave »Agrarnog pitanja« (1899) diskusije koje su se razvijale u okviru I i II Internacionale, predstavljale su proveravanje marksističkih postavki još iz perioda I Internacionale, s tendencijom da se izgradi jedna celovitija agrarno-politička koncepcija.

3. U to vreme, naročiti doprinos u razradi Marksovih postavki dao je K. Kaucki. On je razrađivao odnose koji postoje između industrije i poljoprivrede i isticao ulogu industrije u stvaranju krupne proizvodnje u poljoprivredi, a posebno ulogu industrije u razvoju poljoprivrede u socijalističkom sistemu i socijalističkom preobražaju poljoprivrede. Za razliku od Engelsa, koji je agrarno pitanje pretežno objašnjavao s političkog aspekta, K. Kaucki je ovom pitanju prilazio znatno kompleksnije i šire, analizirajući različite probleme koji su se javili u ono vreme.

Svojom vrlo intenzivnom naučnom aktivnošću on je svoja shvatanja i zaključke saopštavao u više svojih studija, među kojima se posebno ističe »Agrarno pitanje«.⁷ Polazeći od Marksovog shvatanja agrarnog pitanja, Kaucki je proučavao razvoj proizvodnih snaga u kapitalizmu, kao i istorijsku genuzu razvoja poljoprivrede u ranijim društvenim formacijama, ističući pritom kako određeni odnosi proizvodnje i svojine dolaze u suprotnost s potrebama daljeg razvitka društva. Analizirajući ovaj proces i njegov razvoj, Kaucki je anticipirao i pravac njegovog kretanja, što je ujedno bio i odgovor na revizionistička tvrđenja sitnoburžoaskih ideologa u radničkom pokretu da u poljoprivredi ne postoje uslovi za njeno podruštljavanje. Naime, u to vreme je bila aktuelna buržoasko-revizionistička teorija o agrarnom pitanju, čiji su nosioci tvrdili da poljoprivreda kao delatnost sadrži neke elemente koji onemogućavaju njeno podruštljavanje, jer je »neposredni proizvođač« u poljoprivredi sama priroda na koju čovek kao »samostalan faktor« ne može da utiče.

Uvažavajući Marksovo shvatanje, izraženo u njegovim istraživanjima zemljišne rente, da privatna svojina na zemlju predstavlja najvažniji faktor i »poslednji uzrok« spornog razvoja poljoprivrede, Kaucki

---

⁵ Detaljnije o tome videti u radu dr Joža Rues: *Ekonomsko-teorijska shvatanja u socijaldemokratiji 1890—1914*, Savremena administracija, Beograd, 1973, str. 101—105.

⁶ E. Bernštajn: *Uslovi vazmožnosti socializma i zadaci socijaldemokratiji*, str. 74.

⁷ Kaucki: *Agrarno pitanje*, Beograd, Kultura, 1953.

je ukazao i na neke druge faktore koji takođe utiču na ovu pojavu. Naime, po shvatanju Kauckog, jedan od faktora je i *granica ispod koje*, u kategoriji kapitalističkih gazdinstava, *veće gazdinstvo postaje manje produktivno od manjeg*. Po njegovom shvatanju, povećanje zemljišnih površina u gazdinstvu nije apsolutni uslov, već samo jedan od faktora za povećanje poljoprivrednog gazdinstva. Koncentracija poljoprivrednog kapitala omogućava, bar do izvesnog stupnja koji je određen tehničkim uslovima poljoprivrede, da koncentriše proizvodnju i bez koncentracije zemljišnog poseda. Pretpostavka za to, po njegovom mišljenju, je tehnički preobražaj poljoprivrede, a on se u kapitalizmu stalno vrši. Industrija predstavlja vodeći elemenat u društvenoj proizvodnji, pokretačku snagu čitavog njegovog razvitka.

Njegovi stavovi o sudbini seljačkog poseda u socijalizmu takođe su precizni:

»Proleterska vlast će ekspropriisati krupnu zemljišnu svojinu i krupna industrijska preduzeća u poljoprivredi kao i u industriji. Samim tim će ona, ako ne pravno a ono ekonomski, pretvoriti u udružene radnike i one sitne seljake koji kao najamni radnici kapitalističkih fabrika i krupnih gazdinstava danas rade za kapitaliste. I ne samo to, u udružene će pretvoriti i one individualne proizvođače koji su kao liferanti sirovina postali vezani za kapitalističku industriju, mada će oni i dalje proizvoditi individualno i ostati sopstvenici svojih sredstava za proizvodnju. Oni će sada raditi kao članovi u socijalističkoj fabrici.«⁸

Služeći se marksističkim dijalektičkim metodom Kaucki analizira proces stvaranja krupnih poljoprivrednih preduzeća i uticaj ove pojave na sitni posed.

»Svaka tendencija stvara suprotne tendencije koje teže za tim da ovu poništi ali i tamo gde im to uspe za rukom, one time izazivaju ne prost povraćaj ka stanju kakvo je postojalo pre poništenja tendencije, nego stvaraju nešto bitno novo«.

Naročito su značajni zaključci Kauckog u odnosu socijalističkog društva prema sitnoj robnoj proizvodnji i aktivnom odnosu društva prema ovim problemima.

»Ništa nije pogrešnije nego mišljenje da će socijalistička proizvodnja biti moguća tek kada sva sitna preduzeća budu posisana. Ona onda ne bi nikad bila moguća, jer koncentracija kapitala ne čini da sitno preduzeće potpuno isčezne, već često samo stavlja novo na mesto staroga. Posisavanje ovih novih parazitsko proleterskih sitnih preduzeća biće omogućeno tek zadovoljavanjem socijalističke proizvodnje. Ovo poslednje je preduslov a ne posledica potpunog iščezavanja sitnog preduzeća iz svih privrednih oblasti na kojima je ono tehnički postalo izlišno«.

Od naročitog značaja je i misao Kauckog da revolucija za kojom teži proletarijat nije pravna, već ekonomska revolucija, da ona neće i ne treba da predstavlja prevrat u odnosima svojine, već prevrat u načinu proizvodnje. Njen cilj nije ukidanje privatne svojine već ukidanje kapi-

⁸ K. Kaucki: Načela socijalne demokratije (Erfrutski program) Beograd, 1923. god.

talističkog načina proizvodnje. Ona traži ukidanje privatne svojine samo utoliko ukoliko je to sredstvo za ukidanje kapitalističkog načina proizvodnje. Najveće teškoće koje se suprotstavljaju socijalizmu ne leže u pravnoj, nego u ekonomskoj oblasti itd.

UDRUŽIVANJE, SVOJINA I PROIZVODNI I DRUŠTVENI ODNOSI SITNIH ROBNIH PROIZVOĐAČA

I

UDRUŽIVANJE SITNIH ROBNIH PROIZVOĐAČA

Paralelno s razvojem kapitalističke krupne robne proizvodnje i posledicama koje iz toga nastaju na strani sitnih robnih proizvođača, sitni robni proizvođači zadružnim udruživanjem pokušavaju da se zaštite od propadanja i razornog delovanja krupne robne proizvodnje. U tim uslovima počinje se razvijati zadružni pokret koji je nastao pod uticajem socijalista utopista. Samim tim, i putevi daljeg razvoja morali su zadružni pokret odvesti dalje od pravih ciljeva. Naime, zadružni pokret od samog početka se razvijao nezavisno i odvojeno od radničkog pokreta. Odvajajući se od klasne i političke borbe radničke klase, zadružni pokret je u početku obuhvatio pretežno sitnoburžoaski sloj koji je u zadrugarstvu video mogućnost i način da se sitni robni proizvođači uspešno suprotstave u konkurentskoj borbi sa krupnim kapitalistima. Zbog toga je i glavni cilj udruživanja bio da se obezbedi samostalnost sitnih robnih proizvođača i da se kroz različite oblike udruživanja u svim sferama ekonomskog života zadrugari zaštite kapitalističke eksploatacije. Ovakve ideje, normalno, nisu se mogle ostvariti, a takav način udruživanja, nužno je doveo do toga da zadrugarstvo postane dodatak buržoaskog sistema. Jer, u procesu svog razvoja moralo se uklapati u buržoaski sistem proizvodnje i deliti njegovu sudbinu.

Udruživanje sitnih robnih proizvođača problem koji su osnivači marksizma takođe u svojim radovima razmatrali, proučavajući način njegovog nastanka i razvoj u kapitalističkom sistemu. Po mišljenju Marksa, da bi društvenu proizvodnju preobratile u jedan široki i harmonični sistem slobodnog udruživanja rada, potrebna je opšta socijalna promena, osnova društvenog sistema, što se može postići samo putem prelaska organizovanih snaga društva tj. državne vlasti od kapitalista i zemljovlasnika na same proizvođače. U skladu sa tim, Marks je ukazivao i na to kakav treba da bude odnos proleterske države prema zadrugarstvu. Smatrao je da proleterijat treba da iskoristi udruživanje proizvođača za organizaciju socijalističke proizvodnje. U tom smislu je isticao neophodnost stalnog proširivanja udruživanja do nacionalnih okvira.

Suprotno idejama liberalne buržoazije koji su u kooperativnom sistemu videli rešenje »radničkog pitanja i društvenog života uopšte«, Marks je u kooperativnom sistemu video samo jedno od sredstava borbe protiv kapitalističkih monopola.

Zbog toga je Marks isticao, da bi se oslobodile radne mase, da kooperativni rad treba da se razvija u nacionalnim razmerama, te ga, prema tome, treba jačati uz pomoć nacionalnih sredstava. Po njegovom mišljenju u kapitalističkom sistemu takvi uslovi ne postoje, jer se vlasnici kapitala, a i zemlje uvek koriste političkim privilegijama i time štite svoj položaj monopolista. U tom smislu dao je i svoju ocenu o položaju i značaju kooperativnog pokreta:

»Smatramo da je kooperativni pokret jedna od snaga koja preobražava savremeno društvo zasnovano na klasnom antagonizmu. Velika zasluga ovog pokreta je u tome što on na delu pokazuje mogućnost da se savremeni sistem *potčinjavanja rada kapitalu*, koji je despotski i koji rađa pauperizam — zameni republikanskim i blagotvornim sistemom *Asocijacije slobodnih i ravnopravnih proizvođača*. Međutim, ograničen na patuljaste forme, koje jedino mogu da stvore svojim naporima pojedini robovi najamnog rada, kooperativni sistem nikada neće moći da izmeni kapitalističko društvo. Da bi se društvena proizvodnja pretvorila u jedinstven, ogroman harmonični sistem slobodnog kooperativnog rada, neophodne su opšte *socijalne promene društvenog poretka*, koje se mogu izvršiti jedino prelaskom organizovanih snaga društva tj. državne vlasti iz ruku kapitalista i zemljoposjednika u ruke samih proizvođača«.⁹

Ukazujući s jedne strane, na ograničenost i sudbinu udruživanja sitnih robnih proizvođača u kapitalizmu i, s druge strane, na neophodnost udruživanja i stalnog proširivanja do nacionalnih okvira Marks je podvukao i ciljeve socijalističke države i zadrugarstva, koji su jedinstveni. Proleterske države treba da pomaže udruživanje, a udruženi proizvođači treba da koriste pomoć proleterske države u cilju ostvarivanja osnovnih principa na kojima se zasniva zadrugarstvo i socijalnih efekata koji se ovim putem mogu ostvariti. Naglašavajući u zadrugarstvu one elemente koji su značajni za njegov razvoj u socijalizmu, naročito rezultate zadrugarstva u pogledu organizovanosti i zajedništva, gde se konkretno izražava prednost kolektivnog upravljanja i pravilnije raspolaganje ostvarenim rezultatima, Marks je time ukazao da u socijalističkom sistemu udruživanje ima veliku perspektivu. I u samom kapitalizmu je snaga udruživanja takođe došla do izražaja. Uzajamna pomoć i saradnja su pokazale snagu kolektivnog dejstva protiv eksploatacije. Ali, budućnost zadrugarstva je povezana sa prelaskom sredstava za proizvodnju u ruke neposrednih proizvođača.

Ovakvom analizom i postavkama o ulozi zadrugarstva, Marks je stvorio solidnu osnovu za dalju razradu marksističke teorije i odgovarajuće prakse. F. Engels, R. Luksemburg, a naročito Lenjin, u svojim radovima su dalje razradili Marksove misli i doprineli razvijanju marksističke teorije zadrugarstva koja je pobedom radničke klase u nizu zemalja mogla da nađe svoju konkretnu primenu.

I ostali marksistički teoretičari su u svojim radovima pobijali ideje socijalista utopista u pogledu perspektive razvoja zadružnog pokreta u kapitalističkom sistemu.

»Što se tiče zadruga, i to prije svega proizvođačkih zadruga, one po svojoj unutrašnjoj biti usred kapitalističke privrede predstavljaju

⁹ Karl Marks i F. Engels, Soč. t. XIII, str. 11 i 200.

polutansku stvar: socijalističku proizvodnju u malome uz kapitalističku razmenu. U kapitalističkoj privredi, međutim, razmjena gospodari proizvodnjom i čini, s obzirom na konkurenciju, da bezobzirna eksploatacija, tj. potpuna prevlast interesa nad proizvodnim procesom postaje uvjetom za opstanak preduzeća. . . U proizvođačkoj zadruzi iz toga proizilazi protivrečna nužnost za radnike, da sami sobom vladaju svim potrebnim apsolutizmom, da sami prema sebi igraju ulogu kapitalističkog preduzetnika. Na toj protivrečnosti i propada proizvođačka zadruga, bilo da se razvije natrag u kapitalističko preduzeće, bilo da se, ukoliko su interesi radnika jači, raspada«.¹⁰

Očigledno je da se u ovim radovima marksističkih teoretičara radilo o daljoj razradi Marksove ideje da je samo proleterska država sposobna da s jedne strane, materijalno pomaže udruživanje a, s druge strane, da kooperaciju pretvori od zatvorene i protivrečne asocijacije u sveobuhvatnu i široku organizaciju celokupne nacionalne privrede.

Potrebno je naglasiti da se Marks bavio pitanjima radničke kooperacije, tzv. radničkim fabrikama, koje su u njegovo vreme bile rasprostranjene u Evropi. Njihovu dalju sudbinu Marks je u svojim radovima predvideo, jer su se vremenom raspadale i nestajale delovanjem onih protivrečnosti na koje su ukazivali marksisti. Naročito je Lenjin, uopštavajući iskustvo međunarodnog kooperativnog pokreta, doprineo da se otkriju koreni i principijelne razlike između kapitalističke i socijalističke kooperacije.

Analizirajući imperijalistički stadijum kapitalizma, Lenjin je došao do zaključka da karakter razvitka kapitalističke industrije u novoj epohi isključuje mogućnost postojanja kooperativnih fabrika. Vreme je pokazalo da je Lenjin bio u pravu, jer su u XX veku potpuno iščezle kooperativne fabrike koje su na Zapadu postojale u prošlom veku. One su se pretvorile u akcionarska društva, tj. u obična kapitalistička preduzeća ili su nestala nemogavši da izdrže konkurentsku borbu sa monopolima. U novoj epohi imperijalizma, kooperacija se sve više uključivala u sferu poljoprivredne proizvodnje, ubrzavajući u poljoprivredi propadanje ostatka srednjovekovne patrijarhalnosti.

Lenjin je uporno radio na tome da kooperativni pokret oslobodi uticaja reformističkih vođa i time nastavio Marksovu aktivnost nastojeći da u ovaj pokret unese duh političke borbe i da ga transformiše u borbenu organizaciju radnih ljudi. Lenjin je naročito doprineo pobijanju narodnjačkih i eserovskih koncepcija o mogućnosti oslobođenja seljaka ispod vlasti feudalaca preko zadružnog pokreta.

Lenjin je ukazivao analizirajući razvoj kapitalizma u poljoprivredi da zadrugarstvo sitnih seljaka predstavlja jednu od karika ekonomskog progresa, ali ono izražava prelaz kapitalizmu a nikako kolektivizmu, što su tvrdili predstavnici revizionističke teorije (Bernštajn, David, Herc i dr.) Naročiti doprinos Lenjina bio je u pobijanju revizionističkih teorija koje su išle za tim da dokažu »neutralnost«, »nadklasnost« i »apolitičnost« kooperacije, zatim njenu nekapitalističku prirodu i sposobnost

---

¹⁰ R. Luksemburg: Socijalna reforma ili revolucija, Marksizam i revizionizam, Naprijed, Zagreb, 1958. str. 310.

da preobrazi buržoasko društvo na socijalističkim načelima. Pobijajući ove teorije, koje su zagovarale uzdržavanje kooperacije od političke i klasne borbe, na kojoj osnovi je i nastala menjševičko eserovska ideologija u Rusiji, Lenjin je podvlačio neophodnost preobražaja zadružnog pokreta i njegovo aktivno uključivanje u političku i klasnu borbu proletarijata. Istupajući na II kongresu Internacionale protiv reformističke rezolucije Francuza Žoresa, Lenjin je izneo svoj program u oblasti kooperativne politike i u njemu formulisao tri osnovna zadatka: osnivanje nezavisnih radničkih potrošačkih zadruga i pristupanje radnika njima; svestrano sadejstvo revolucionarno-demokratskog usmeravanja svih zajedružno objedinjenih radnika i sistematsko razobličavanje buržoasko-reformističke politike.

Kasnije se pokazalo da samo u uslovima vlasti proleterske države, kooperacija, kao zakonita društvena pojava, dobija prostor za svoj razvitak sa svojim mnogobrojnim i raznovrsnim oblicima. Kooperacija se pretvara ne samo u sredstvo socijalno-ekonomskog preobražaja, već i u moćno oružje oslobođenja radnika od svake eksploatacije.

Udruživanje naročito aktuelno postaje u socijalističkom sistemu, posebno u oblasti poljoprivrede, gde socijalistički sistem nasleđuje takvu agrarnu strukturu u kojoj, po pravilu, dominiraju sitni privatni posjednici. S ovim pitanjem je bio suočen i Lenjin, naročito posle pobjede socijalističke revolucije. Za pravilno rešavanje ovog problema Lenjin je u svom radu »O zadrugarstvu« formulisao kooperativni plan koji je predstavljao naučni sistem teorijskih postavki političkog i ekonomskog razvitka u kome se utvrđuje osnovni put socijalističkog preobražaja seljačkih gazdinstava i put stvaranja krupnog zadružnog socijalističkog gazdinstva.

U kooperativnom planu i njegovom praktičnom ostvarivanju našle su svoj izraz ideje Marksa i Engelsa o neophodnosti saveza radnika i seljaka. Ideje o savezu radnika i seljaka Lenjin je konkretizovao još u svom ranijem radu »Aprilske teze«, koji je realizovan u praksi, što se najbolje potvrdilo učešćem seljaka u socijalističkoj revoluciji i time pružio neposrednu potvrdu ispravnosti njegovih stavova.

Oslanjajući se na Marksove postavke o neophodnosti saveza radničke klase i seljaštva u socijalističkom sistemu i neophodnost preduzimanja mera kojima se neposredno poboljšava položaj seljaštva i time ono privlači na strani revolucije, Lenjin je stvorio platformu za zajedničku borbu radnog seljaštva i radničke klase, za likvidaciju veleposednika, socijalistički preobražaj sela, pomoć radničke klase seljaštvu odgovarajućom tehnikom i organizacijom zadružne socijalističke proizvodnje i preobražaj sela na novim socijalističkim osnovama.

»Kooperaciju treba politički postaviti tako da bi kooperacija ne samo uopšte i svagda uživala izvesne olakšice, već da bi te olakšice bile čisto imovinske (visina bankovne kamatne stope i sl.). Kooperaciju treba kreditirati tolikim državnim sredstvima, koja će iako neznatno, no ipak nadmašiti ona sredstva kojima mi kreditiramo privatna preduzeća, pa čak i tešku industriju.«¹¹

¹¹ V. I. Lenjin: O Kooperaciji, Kultura, Beograd, 1946.

Osnovni principi Lenjinovog kooperativnog plana bili su: a) uspostavljanje diktature proletarijata i nacionalizacija osnovnih sredstava za proizvodnju: b) savez radničke klase i seljaštva: c) spajanje sela i grada i d) postepeno i dobrovoljno udruživanje seljačkih gazdinstava u krupna socijalistička gazdinstva u kolektivnoj svojini.

Analiza osnovnih postavki Lenjinovog kooperativnog plana navodi na zaključak da je on bio sračunat na svestrano obezbeđivanje političkog saveza radničke klase sa radnim masama, uz rukovodeću ulogu, unutar tog saveza, radničke klase na čelu sa komunističkom partijom. Dalje, da se samo na osnovu razvitka teške industrije može reorganizovati poljoprivredna proizvodnja i usmeriti na socijalistički razvitak. Iz ovog plana takođe proizilazi zadatak prevođenja seljačkih gazdinstava na put kolektivizacije pri čemu je neophodno strogo poštovanje principa dobrovoljnosti. Lenjin je u tom smislu istakao da ukidanje klasa znači ne samo prognati feudalce i kapitaliste, što je po njegovom mišljenju lako učiniti, nego i ukidanje i sitne robne proizvođače. Međutim, ovde se socijalističko društvo mora drukčije odnositi. »Njih ne možemo prote-rati, njih ne možemo tlačiti, sa njima se treba saživeti, njih je moguće (i treba) preobratiti, prevaspitati i to vrlo dugotrajnim, laganim obazri-vim i organizovanim radom«.

Na uspeh kolektivizacije može se računati samo pod uslovom sprovođenja strpljivog političkog rada sa seljaštvom. Lenjin je naročito podvlačio značaj saveza sa srednjakom, koji kao radni čovek teži ka socijalizmu, podržava diktaturu proletarijata protiv diktature buržoazije. S druge strane, seljak kao prodavac hleba, teži buržoaziji i slobodnoj trgovini, tj. natrag naviknutom starom iskonskom kapitalizmu. Srednji seljaci su, po Lenjinu, takav sloj društva za koga se bore i radnička klasa i buržoazija. Zbog toga je potrebno voditi borbu za srednjeg seljaka, postići sa njim sporazum, vaspitavati ga i uvoditi u takve uslove da bi se i on što pre oslobodio vlasničkih navika i čvrsto stao na put s radničkom klasom.

Proces socijalističkog preobražaja poljoprivrede i sela će se spro-voditi kroz tešku i žestoku borbu i u znaku rata sa kulacima koji će nastojati da odvedu srednjake natrag u kapitalizam.¹²

Nova vlast, po Lenjinu, treba da razvija krupnu proizvodnju, da prevazilazi sitno-seljačku, da povećava dohodak proizvođača, stvara nove društvene odnose itd. U udruživanju video je veoma značajan faktor socijalističkog preobražaja sela. Zadruge su ne samo sredstvo za preva-zilaženje sitne robne proizvodnje i prevođenje seljaka na kolosek krupne socijalističke proizvodnje, već najjednostavnija forma, najbezbolniji put da se raskine sa tradicionalnim zaostalim načinom proizvodnje. Zadrug-e nisu organizacije preko kojih se mogu i treba da rešavaju samo eko-nomska pitanja proizvođača, već su to institucije u kojima se konsti-tuišu novi društveni odnosi među proizvođačima, gde se oni uče da samostalno upravljaju privrednim i drugim poslovima. Zbog toga se i zalagao za takve zadruge kojima će upravljati njihovi članovi na de-mokratskim principima.

¹² Lenjin: Soč, t. 29, str. 359, IV izdanje.

Socijalističko zadrugarstvo se prema tome razlikuje od kapitalističkog kako po formi, tako i sadržaju.

Socijalističko zadrugarstvo se po formi razlikuje od zadrugarstva u kapitalističkom sistemu zato što ono ima masovni karakter, jer obuhvata najšire radne slojeve u zadružne kolektive. S druge strane, različiti sadržaj se ogleda u tome što zadruge u socijalizmu predstavljaju poseban oblik socijalističkih gazdinstava, tako da se one u suštini »ne razlikuju od ostalih socijalističkih preduzeća, ako su osnovana na zemlji i sredstvima za proizvodnju koja pripadaju državi, tj. radničkoj klasi«.¹³

U uslovima kapitalističkog sistema, zadrugarstvo je potčinjeno kapitalističkom razvitku i služi eksploataciji. U socijalizmu ono je osnovna i glavna karika izgradnje socijalizma na selu. Samo kroz razvijeno zadrugarstvo mogu se obuhvatiti i unaprediti sve važne oblasti političkog, ekonomskog i kulturnog života seoskog stanovništva. U oblast proizvodnje, kroz različite oblike poljoprivrednog zadrugarstva, seljaci upoznaju snagu udruživanja, snagu kolektivizma. Na taj način, seljak sebe priprema za bolje i visokoproduktivne oblike zadružnog organizovanja i udruživanja — u kolhoze, gde su podružljena osnovna sredstva za proizvodnju, kolektiviziran rad seljaka, a na bazi krupnog društvenog gazdinstva proizvode poljoprivredni proizvodi.

Samo u tom slučaju ako uspešno na delu pokažemo seljaku preimućstvo društvene, kolektivne, drugarske, zadružne obrade zemlje, uz pomoć društvenog artelnog gazdinstva, tada jedino radnička klasa, koja drži vlast u svojim rukama, istinski dokazuje seljaku svoju pravdu, i privlači na svoju stranu, mnogomilionsku masu seljaka.¹⁴

Ostvarivanje kooperativog plana Lenjin je uslovio rešavanjem dva osnovna problema: korenitim poboljšanjem rada organa sovjetske vlasti, od najnižih do najviših i podizanjem kulturnog nivoa seljačkih masa. »Grad je davao selu u kapitalizmu sve što ga je razaralo politički, ekonomski, prirodno, fizički itd. Grad kod nas će početi da daje selu upravo suprotno«.¹⁵

II

STVOJINA I PROIZVODNI I DRUŠTVENI ODNOSI

U marksističkoj teoriji svojina je tretirana kao izraz proizvodnih i društvenih odnosa, te da istorijski određena forma svojine pokazuje odnos ljudi jednih prema drugima u procesu proizvodnje, kao i njihov odnos prema sredstvima za proizvodnju. Razmatrajući proizvodne odnose zajedno sa sredstvima za proizvodnju i životnim uslovima (sredstvima), marksisti su mogli da utvrde razlike ekonomske suštine ekonomskih zakonitosti razvitka jednih ili drugih proizvodnih odnosa.

Proizvodni odnosi služe istorijskoj formi u okviru koje se razvijaju proizvodne snage. Taj proces daje proizvodnim odnosima materijal-

¹³ Lenjin: Sočin. tom 33, str. 433, IV izdanje.

¹⁴ Lenjin: Soč. tom 30, str. 173—174, IV izdanje.

¹⁵ Lenjin: Soč. tom 33, str. 426, Moskva, IV izdanje.

ni sadržaj. Svojina ima uvek određenu osnovu, koja je neguje (hrani) i obezbeđuje njen razvitak. U tom smislu u marksističkoj teoriji je isticano da se svaka istorijski određena forma svojine razvija na određenoj materijalnoj osnovi. Rezultati proizvodnje, njihova raspodela, razmena i potrošnja se prisvajaju i troše kao predmeti stvoreni određenim proizvodnim snagama društva, kao materijalni, stvarni rezultati dejstva proizvodnih odnosa u društvu, koji izvire iz odnosa svojine.

»Moje je istraživanje dovelo do rezultata da se ni pravni odnosi ni društveni oblici ne mogu razumeti iz sebe samih, ni iz takozvanog opšteg razvitka ljudskog duha, nego im je koren, naprotiv, u materijalnim životnim odnosima«. ¹⁶

»Ekonomске epohe ne razlikuju se po tome šta se pravi nego po tome kako se pravi, kojim sredstvima za rad. Sredstva za rad ne samo da su merilo za stupnjeve razvitka čovekove radne snage, već nam otkrivaju i društvene odnose u kojima se radi. . .

Pored stvari koje omogućuju delovanje rada na predmet rada i koji na ovaj ili onaj način služe, dakle, kao sprovednici delatnosti, spadaju i sredstva procesa rada, kad se ovaj uzme u širem smislu, i svi objektivni uslovi koji su god nužni da bi se proces izvršio. Ovi ne ulaze u nju neposredno, ali se bez njih ili nikako ne može izvršiti, ili pak samo nepotpuno. Opšte sredstvo za rad ove vrste je sama zemlja, jer daje radniku locus standi (mesto na kome stoji), a njegovom procesu polje delatnosti (field of employment). Inače, već radom postignuta sredstva za rad ove vrste jesu npr. radionice, kanali, putevi itd«. ¹⁷

Marks je isticao da ljudi u procesu društvene proizvodnje stupaju u određene odnose, koji se reflektuju i u društvenoj nadgradnji, tako da utiču na nju i uslovljavajući je, počev od državnih oblika pa sve do sveta ideja. Isto tako, u društvu se javlja i povratni uticaj društvenih odnosa na proizvodnju, na položaj čoveka kao ličnosti i kao proizvođača. Pošto svaka državna i društvena struktura nastoji da se održi i reprodukuje neograničeno, ona kao konzervativna obavezno dolazi u sukob sa osnovnim snagama društva-novim proizvodnim snagama. Pošto ovi objektivni zakoni društva ne mogu da deluju bez svesne delatnosti ljudi, to svesna delatnost društvenih klasa doprinosi njihovom razrešavanju i to na onom području koje su objektivni zakoni pripremili.

Ovaj problem je Marks analizirao i s pravnog stanovišta i utvrdio da se produkcionni odnosi (u krajnjoj liniji društveni odnosi) ispoljavaju kao odnosi svojine. U tom smislu je isticao potrebu eksproprijacije i nacionalizacije i podruštvljavanja sredstava za proizvodnju i njihovo pretvaranje u društvenu svojinu na mesto privatne svojine u kapitalističkom sistemu.

U pismu I. B. Švajceru »O Prudonu«, 24. 1. 1865. godine odgovarajući na pitanje šta je buržoaska svojina, Marks je pisao da se na to pitanje »može odgovoriti samo kritičkom analizom političke ekonomije, obuhvatajući sveukupnost tih odnosa svojine ne u njihovom pravnom

¹⁶ K. Marks: Prilog kritici političke ekonomije, Beograd, 1960, Kultura, str. 8.

¹⁷ K. Marks, Kapital I, Kultura, Beograd, 1948, str. 127—130.

izrazu kao voljnih odnosa, već u njihovom realnom obliku, tj. proizvodnih odnosa».

Još reljefnije je ova Marksova misao izražena u »Prilogu kritici političke ekonomije« na sledeći način:

»U društvenoj proizvodnji svoga života ljudi stupaju u određene, nužne, odnose nezavisno od svoje volje, odnose proizvodnje koji odgovaraju stepenu razvitka njihovih materijalnih proizvodnih snaga. Celokupnost tih odnosa proizvodnje sačinjavaju ekonomsku strukturu društva, realnu osnovu na kojoj se diže pravna i politička nadgradnja i kojoj odgovaraju određeni oblici društvene svesti. Način proizvodnje materijalnog života uslovljava proces socijalnog, političkog i duhovnog života uopšte. Ne određuje svest ljudi njihovo biće, već obrnuto, njihovo društveno biće određuje njihovu svest.«¹⁸

U svom radu »Epohe ekonomske formacije društva« Marks je formulisao uslove u kojima radnik proizvodi, nemajući za osnovu svojinu na sledeći način:

»Stanje u kome se razmenjuje samo rad za rad — bilo to u obliku neposredne životnosti, bilo u obliku proizvoda — predstavlja odvajanje rada od njegove prvobitne srašćenosti s njegovim objektivnim uslovima, zbog čega se on na jednoj strani pojavljuje kao puki rad, a s druge strane, njegov proizvod kao opredmećeni rad dobija njemu nasuprot sasvim samostalnu egzistenciju kao vrednost. Razmena rada za rad — prividno uslov radnikove svojine — zasniva se na radnikovom nemanju — svojine kao njegovoj bazi.«¹⁹

Uzajamni odnos svojine i proizvodnje odnosno šta je svojina u ekonomskom smislu po Marks, može se zaključiti iz sledeće njegove formulacije:

»Svaka proizvodnja jeste prisvajanje prirode od strane individue u okviru nekog određenog društvenog oblika i njegovim posredstvom. U ovom je smislu tautologija kazati da je svojina (prisvajanje) uslov proizvodnje. A smešno je odakle napraviti skok na neki određeni oblik svojine, na primer privatne svojine (što, povrh svega toga pretpostavlja kao uslov takođe i suprotan oblik, nesvojину) ... Ali da ne može biti govora o nekoj proizvodnji, pa, dakle, ni o nekom društvu gde ne postoji neki oblik svojine, jeste *contradictio in subjecto*.«²⁰

Iz ove Marksove postavke može se izvesti zaključak da je on u određivanju pojma svojine imao stav da nije moguće dati definiciju svojine koja bi važila za sva vremena, za sve društvene formacije i za sve vrste ekonomskih odnosa, u kojoj definiciji bi bili dati neki zajednički elementi koji bi svojinu obuhvatili u iznetom smislu.

Umesto toga, po Marks, za određivanje pojma svojine odlučujuću ulogu imaju određeni proizvodni odnosi svake društvene formacije. Prema tome, odlučujuću ulogu ima način proizvodnje koji je dominantan u svakoj konkretnoj društveno-ekonomskoj formaciji. Svaka društvena formacija, oblikuje, na osnovu svog načina proizvodnje, sebi odgovarajuće oblike svojine.

¹⁸ K. Mrks: Prilog kritici političke ekonomije, Beograd, 1960, str. 8—10.

¹⁹ K. Marks: Epohe ekonomske formacije društva, Kultura, 1969, str. 59.

²⁰ K. Marks: Uvod u kritiku političke ekonomije, Kultura, Beograd, 1960, str. 196—197.

Ukazujući da se društveni odnosi proizvodnje menjaju i da se stalno preobražavaju u zavisnosti od razvoja sredstava za proizvodnju i da odnosi proizvodnje u celini čine ono što se zove društveni odnos, društvo, koje se razlikuje od drugog društva po svojim specifičnostima i istorijskom stepenu razvoja proizvodnih snaga, Marks ističe:

»Obličje procesa društvenog života, tj. procesa materijalne proizvodnje skinuće sa sebe mistični magleni veo samo kad kao proizvod slobodno udruženih ljudi bude stajao pod njihovom svesnom planskom kontrolom. Ali, ovo zahteva takvu materijalnu osnovicu društva ili takav niz materijalnih uslova egzistencije koji su i sami opet samonikli proizvod duge i bolne istorije razvitka«.²¹

Marks je još u svojim ranim radovima isticao potrebu ukidanja privatne svojine, kao jedan od bitnih uslova za duhovni razvitak čovečanstva. U Ekonomsko-filozofskim rukopisima iz 1844. godine Marks je naglašavao:

... »Ukidanje privatne svojine zato predstavlja potpunu emancipaciju ljudskih čuvstava i svojstava, ali ono predstavlja tu emancipaciju upravo kroz to što ova čuvstva i ova svojstva postaju čovečanska, kako u subjektivnom tako i u objektivnom smislu«...

Koliki značaj ima za duhovni razvoj čovečanstva ukidanje privatne svojine i kakve su negativne posledice nastale usled otuđenosti čovekove ličnosti od svoje vlastite prirode, najrečitije govore citati iz istog rukopisa:

... Privatna svojina načinila nas je toliko tupim i jednostavnim da jedan predmet postaje naš tek kad ga imamo, tek kada on, prema tome, postoji za nas kao kapital ili kad je on od nas neposredno posedovan, jeden, pijen, nošen, nastanjen itd. kratko rečeno upotrebljen. I sama privatna svojina, doduše, ova neposredna ostvarenja poseda shvata samo kao sredstvo za život, no život, za čija sredstva ona služe, jeste život privatne svojine, rad i kapitaliziranje.

Na mesto svih fizičkih i duhovnih čuvstava je, prema tome, stupilo otuđenje svih tih čuvstava, čuvstvo imanja. Na ovo apsolutno siromaštvo moralo je da se svede ljudsko biće da bi iz sebe rađalo unutrašnje bogatstvo...

Značaj ostvarivanja pune čovekove ličnosti i u vezi sa tim neophodnost ukidanja privatne svojine, kao bitan momenat u tom procesu, Marks je formulisao na sledeći način:

... Ukidanje, kao predmetan, objektivan pokret, koji vraća u sebe otuđenje. To je unutar otuđivanja izrečeno saznanje (uvidanje) o prisvajanju predmetnog bića putem ukidanja njegovog otuđenja, otuđeni uvid u stvarno opredmečivanje čoveka, u stvarno prisvajanje njegovog predmetnog bića, putem uništenja otuđene odredbe predmetnog sveta, njenim ukidanjem u svom otuđenom biću.

Kao što ateizam kao ukidanje boga predstavlja nastanak teorijskog humanizma, komunizam kao ukidanje privatne svojine predstavlja potraživanje stvarnog ljudskog života kao svoje svojine, ili pak, ateizam

---

²¹ K. Marks: Kapital, I tom, str. 43.

je humanizam posredovan sobom putem ukidanja religije, a komunizam humanizam posredovan sobom putem ukidanja privatne svojine.²²

Marksističkom analizom svojine kao ekonomske kategorije moguće je razlikovati sitnu robnu proizvodnju i svojinu sitnih sredstava za proizvodnju (radnu svojinu) od kapitalističke krupne robne proizvodnje i privatnu svojinu krupnih sredstava za proizvodnju (eksploatorska svojina). Ovi oblici proizvodnje i na njima zasnovano odgovarajuće pravo svojine istovremeno egzistiraju u kapitalističkom sistemu, a njihovi nosioci su različite socijalne grupe, čiji društveni položaj nije isti pa prema tome oni pripadaju različitim klasama i slojevima. Ovo je bilo naročito značajno utvrditi upravo zbog toga što su buržoaski teoretičari nastojali da stvaranjem pojma o individualnoj svojini obuhvate sve ove teorijske pojmove svojine s obzirom na činjenicu da se u svim ovim slučajevima prisvajanje vrši individualno. Međutim, bez analize prisvajanja nije moguće povući jasnu granicu između kapitalista i radnika, otkriti uzroke eksploatacije radnika u kapitalizmu i njihov antagonizam kao članova kapitalističkog društva.

»Različiti razvojni putevi podjele rada, isto su toliko različiti oblici vlasništva, tj. svaki stupanj podjele rada određuje i uzajamni odnos individuama u vezi s materijalom, oruđem i proizvodima rada.«²³

Pravim razgraničavanjem i definicijom svojinskih oblika, s obzirom na predmet svojine i nosioca, moguće je razlikovati sredstva koja su predmet prisvajanja članova svih socijalnih grupa, što je od velikog značaja za pravilno zaključivanje o prirodi i karakteru svojinskih oblika. Ovo je naročito važno i zbog toga što prisvajanje sredstava za proizvodnju nema isti karakter i značaj kao prisvajanje sredstava za potrošnju. U tom smislu je neophodno ukazati na činjenicu da ovakvo razlikovanje izražava različiti položaj nosioca prisvajanja, odnosno da li se prisvajanje vrši na osnovu uloženog rada ili na osnovu same svojine sredstava za proizvodnju. Ispuštajući ovo iz vida, dolazimo do pogrešnih zaključaka o položaju sitnih proizvođača i ostalih nosilaca ličnog rada, kako u kapitalističkom, tako i u socijalističkom sistemu. Poricanje prisvajanja na osnovu svoga rada predmeta za ličnu potrošnju u kapitalističkom sistemu ne samo da nema naučne osnove već nužno sužava platformu radničke klase u borbi za osvajanje vlasti i odvodi od nje njene bliske saveznike koji igraju značajnu ulogu u rušenju kapitalističkog sistema i kasnije u izgradnji socijalizma.

U kapitalizmu, privatno i lično prisvajanje zasniva se na svojini sredstava za proizvodnju i na eksploataciji najamnog rada. Ovo prisvajanje se vrši u dva različita vida i to prisvajanjem sredstava za proizvodnju i prisvajanjem predmeta za ličnu potrošnju. Zbog toga je potrebno razlikovati kapitalističku privatnu svojinu zasnovanu na eksploataciji najamnog rada i sitnu privatnu svojinu zasnovanu na ličnom radu. U protivnom, nedostaje objašnjenje u kakvim odnosima u kapitalizmu prisvajaju sitni robni proizvođači, radno seljaštvo, zanatlije i inteligencija.

²² K. Marks i F. Engels: Rani radovi, Nemačka ideologija, Naprijed, Leb. 1961, str. 343.

²³ Op. cit. str. 343.

Negiranje postojanja radne svojine u kapitalizmu vodi nepravilnoj politici u odnosu na njihove nosioce, naročito u odnosu na radno seljaštvo. Samim tim, to neminovno vodi ka njihovom sukobljavanju i sa socijalističkim sistemom. Time se narušava nužni savez radničke klase i radnog seljaštva i njihovo stavljanje na neprijateljske pozicije i savez sa klasnim neprijateljima socijalizma.

Zbog toga je bilo potrebno jasnije razlikovati privatno i lično prisvajanje, prisvajanje sredstava za proizvodnju i prisvajanja sredstava za ličnu potrošnju, prisvajanje rezultata vlastitoga rada od prisvajanja tuđeg rada, prisvajanje na osnovu svojine od prisvajanja na osnovu rada. Ovakvo razlikovanje omogućilo je pravilan odgovor na stavove buržoaskih sociologa koji nastoje da dokažu da čovek ne može opstati bez privatne svojine i da njenom likvidacijom dolazi do gušenja ličnosti, samostalnosti, slobode i sl. i da se time podrivaju najvažniji stimulansi i motivi za dalji razvoj proizvodnje.

Radnička klasa, dolaskom na vlast i likvidacijom eksploatacije ne pokazuje interes za ukidanje svih oblika svojine već za likvidaciju samo onih oblika svojine gde se na osnovu nje vrši lično prisvajanje koje se suprotstavlja društvenom prisvajanju, gde svojina nije faktor integracije društva, već faktor njegove dezintegracije. Socijalističko društvo razvija i jača takve oblike svojine (društvenu i ličnu) koji svojim nosiocima-udruženim proizvođačima, obezbeđuju zajedničku i neotuđivu osnovu društvenog rada i društvene reprodukcije, gde se svako pod jednakim uslovima može uključiti u udružen rad i da ostvarujući pravo rada društvenim sredstvima, na osnovu svog rada ističe dohodak za zadovoljavanje ličnih i zajedničkih potreba.²⁴

Sredstva za proizvodnju u društvenoj svojini, kao zajednička osnova društvenog rada i društvene reprodukcije u socijalizmu služe isključivo za zadovoljavanje zajedničkih i ličnih potreba i interesa radnih ljudi i za razvijanje materijalne osnove socijalističkog društva i socijalističkih društvenih odnosa. Zbog toga i potreba da se, s obzirom na različite uslove izgradnje socijalističkog sistema, i dalje produbljuje marksistička teorijska misao i praksa o ličnom radu i obezbedi njena stvaralačka primena u pojedinim socijalističkim zemljama.

»U društvu koje počiva na zadružnim načelima, koje se bira na zajedničkoj svojini sredstava za proizvodnju, proizvođači ne razlikuju svoje proizvode, ni rad koji utroše na proizvode ne pojavljuje se ovde kao vrednost tih proizvoda, kao neko materijalno svojstvo koje oni poseduju, jer sad već, suprotno onome što imamo u kapitalističkom društvu, individualni radove postaju ne okolišno nego neposredno kao sastavni delovi celokupnog rada.«²⁵

»Struktura raspodele potpuno je određena strukturom proizvodnje, sama raspodela je proizvod proizvodnje, ne samo po predmetu, zato što se samo rezultati proizvodnje mogu raspoređivati, nego po obliku, zato što određeni način učešća u proizvodnji određuje naročite oblike raspodele, oblik u kome se učestvuje u raspodeli.«²⁶

²⁴ Uvodna načela Ustava SFRJ.

²⁵ K. Marks: Kritika Gotskog programa, Beograd, 1950, str. 21.

²⁶ »Prilog kritici pol. ekonomije«, Kultura, Beograd, 1960, str. 205.

U marksističkoj teoriji svojina kao ekonomska kategorija je problem koji je u dovoljnoj meri istražen i obrađen. Međutim, za istraživanje društvenih odnosa koji se razvijaju u društvenim sistemima koji se nalaze u transformaciji i u kojima se izgrađuje socijalistički sistem, složenost proizvodnih i društvenih odnosa koji se u njima razvijaju nalažu potrebu da se pored ekonomske suštine društvenih odnosa, objasni i njihova nadgradnja, odnosno pravna sadržina.

Ovo pitanje je od naročitog značaja za socijalistički sistem u kome se intenzivno razvija proces spajanja rada i sredstava u društvenoj osnovi, u proizvodnim odnosima, i gde se svesnom akcijom subjektivnih snaga inicira i razvija proces postepenog prevazilaženja otuđenosti rada i prelaska na odnose u kojima je proširivanje društveno-ekonomskih obeležja proizvodnih odnosa, jedan od glavnih ciljeva i zadataka. U takvim uslovima manje se i insistira da se pravo svojine kao nadgradnja postavi u prvi plan, jer ovaj pojam ne daje dovoljno elemenata koji bi u svemu odražavali ekonomsku i društvenu osnovu na kojoj se ono razvija. Usled toga često dolazi i do nesporazuma i različitog tumačenja pojma prirode i pravne sadržine pojedinih oblika svojine.

Dr Dragoljub Vukčević,
professeur adjoint

L'ENSEIGNEMENT MARXISTE RELATIF AU LIEU ET AU RÔLE DU
TRAVAIL PERSONNEL DANS LA SOCIÉTÉ SOCIALISTE
(suite du numéro précédent)

R é s u m é

L'étude dans ce numéro du Recueil est la suite de l'article publié dans le numéro précédent. Dans cette étude est exposé le comp compte rendu des positions principales prises sur la petite production marchande des théoriciens marxistes qui ont continué les recherches les fondateurs du socialisme scientifique ont entreprises, afin de combler les lacunes dans les travaux de leurs maîtres. L'enrichissement de la science marxiste a eu pour conséquence l'atténuation du caractère précis et raide des solutions formulées par Marx et Engels dans le »Manifeste communiste«: l'expropriation de la part de l'Etat socialiste de toutes les propriétés territoriales et l'organisation de l'agriculture de la manière industrielle d'après un large plan collectif.

Dans ce travail sont exposées les attitudes prises par les notables théoriciens marxistes qui se sont consacrés à l'étude de ce problème. En premier lieu se distingue l'oeuvre de Karl Kautzky ensuite les autres théoriciens marxistes: G. Gatti, Eccarius, Libknecht, Bebel et d'autres, qui se sont occupés de cette problématique dans la période de la Première Internationale, leurs travaux sont l'objet de l'analyse de l'auteur, surtout les positions que ces théoriciens ont prises dans les polémiques avec les conceptions bourgeoises relatives à la propriété, et surtout de la propriété territoriale et le caractère de la petite propriété territoriale (J. S. Mill, E. David, K. Bernstein etc.).

Dans la suite il est question de l'association, de la propriété et des rapports de production et sociaux des petits producteurs de marchandises.

Dans la première partie est analysée l'association des petits producteurs de marchandise, problème que les fondateurs du marxisme ont de même étudié dans leurs travaux, en examinant le mode de sa naissance et de son développement dans le système capitaliste. Dans le travail l'attention est attirée sur les préceptes fondamentaux de Karl Marx quel doit être le rapport de l'Etat prolétarien à l'égard de la coopération. Ensuite les positions les plus importantes prises par F. Engels, Rosa Luxemburg et V. I. Lénine.

Dans la deuxième partie est élaborée la question de la propriété et des rapports de productions et sociaux, c'est-à-dire l'analyse marxiste est effectuée de la propriété en tant que catégorie économique et sa différenciation en petite production marchande et propriété des petits moyens de production pour la production (la propriété de travail) et la grande production marchandé capitaliste et la propriété privée des grands moyens pour la production (la propriété exploitrice). Ensuite, la différenciation de l'appropriation privée et personnelle, l'appropriation des moyens pour la production et l'appropriation des moyens pour la consommation personnelle, l'appropriation des résultats du travail personnel et l'appropriation du travail d'autrui, l'appropriation en vertu de la propriété et l'appropriation en vertu du travail.

